

A HÓDMEZŐVÁSÁRHELY-NAGYSZIGETEN ÉS KÜBEKHÁZA-ÚJTELEPEN FELTÁRT SÍROK ANTROPOLÓGIAI LELETEINEK ÉRTÉKELÉSE

FARKAS GYULA—LOTTERHOF EDIT—B. MARCSIK ANTONIA

(Szeged, József Attila Tudományegyetem Embertani Intézete)

A Hódmezővásárhely-Népkerti állomástól Szeged felé kb. 1100 méterre, a műúttól délkeleti irányba a Misán tanya mellett húzódó keskeny földút meghosszabbításában, a műúttól kb. 200 méterre helyezkedik el a Hódmezővásárhely-Nagysziget elnevezésű lelőhely.

Itt 1957-ben katonák négy sírt dúltak fel, majd 1957. november 27-én Gazdapusztai Gyula további három sírt tárt fel (a–c. sírok). Ezekből csak a koponyákat mentette meg. 1958. május 5–9. között ugyancsak ő további 12 sírt mentett meg (d–o. sírok), melyek az előbbi három sír embertani anyagával együtt a JATE Embertani Intézetébe kerültek.

A leletekről részletes régészeti feldolgozás nem ismert. Csak az ásatási jelentésekre (Gazdapusztai 1958; 1959), valamint az ásatásnál jelen volt Farkas Gyula feljegyzéseire vagyunk utalva.

Az a–c. sírok közül az egyik — amely az ásatási jelentésben pontosabban nincsen megjelölve — leletei alapján szarmatakori. Az o. sír, melyben két bronz hajkarika, 4 db nyílhegy, lókoponya, kengyel, vascsat, zabla volt mellékletként, honfoglaláskorinak datálható. A többi sír leletei a 10–11. században kerülhettek a fent megjelölt lelőhelyre. Ezt támasztják alá az egyes sírokban feltárt régészeti mellékletek. Ezek a következők: d. sír: rosszezüst érem. — g. sír: két db kettős S-végű hajkarika. — i. sír: vaskés. — j. sír: hajkarika, kis bronzdíz, bronzkarperec, bronzgyűrű, ruhadísz. — l. sír: hajkarika, bronzkarperec, fülesgomb. — m. sír: két hajkarika, két tagból álló ruhadíszek, vastárgy, karperec, sodrott karperec, két bronzgyűrű és gomb. — n. sír: vastag bronzkarika.

A másik lelőhely Kübekházán az Újtelep 483. szám alatti, Bálint Péter tulajdonát képező háznál van. Bálint Alajos 1961. március 20–25. között 12 sírt tárt fel. Az 1., 9., 10. és 11. sírokban lovas temetkezés nyomait találták. A 10. sír egy része honfoglaláskori mellékletekkel a szegedi Móra Ferenc Múzeumba került in situ, ahol a régészeti kiállításon van elhelyezve.

Az egyes sírok mellékletei a következők: 2. sír: fonott bronzkarperec, lemez bronzgyűrű spirál fejjel. — 4. sír: vaskés. — 10. sír: tegezvasalás, nyílhegyek, tegezborító csontlemez, íjmarkolat csontból, íjvégborító csontlemezek. 12. sír: bronz fülesgomb. A többi sírokban melléklet nem volt.

A feltárt sírok embertani anyaga — az említett in situ kivételével — a JATE Embertani Intézetében van elhelyezve. A 7., 9., 10. és 11. sírokban nem volt koponya.

A nagyszigeti temető kora a 10–11. századra, a kübekházi leleteké pedig a 10. századra tehető.¹

¹ Bálint Csanád régész szóbeli közlése alapján, amiért ezúton fejezzük ki köszönetünket.

Mindkét temetőrészt meg lehetőségen kisszámú és korban megközelítően azonosak, így indokoltnak látszott ezeknek a leleteknek az együttes értékelése.²

A közlemény terjedelmének korlátozott volta miatt a leletek részletes egyéni adatainak közlésétől itt eltekintünk és a továbbiakban csak azok rövid jellemzését kívánjuk megadni.

I. Hódmezővásárhely-Nagysziget

A leletek az o. sír kivételével jó megtartásúak. Az elhalálozási kor meg lehetőségen magas, a suturák obliterációja a fogak abráziójához viszonyítva előrehaladottabb. A leletek közül 5 férfi, 6 nő és 4 fiatalok (2 Juvenis, 2 Infantia II.). Meg lehetőségen sok a plagiokephal koponya (15 közül 4). Taxonómiai elemzésre 8 koponya volt alkalmas.

a. *sír*: Lelt. sz. 2234. Maturus férfi. — Agykoponya brachykran (80,7), orthokran, tapeinokran, saenometop, aristenkephal. Arckoponya mesoprosop (85,4), mesen, mesokonch (84,6), leptorrhin, leptostaphylin, mesognath. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 2, prot. occ. ext.: 2, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 5, alv. progn.: 1. Varratsontok. Taxon: armenoid (ar).

b. *sír*: Lelt. sz. 2235. Adultus nő. — Agykoponya eurymetop.

c. *sír*: Lelt. sz. 2236. Infantia II. — Agykoponya ultrabrachykran (95,7), hypsikran, tapeinokran, stenometop. Arckoponya hypsikonch (85,3). Norma verticalisban pentagonoid (plagiokephal). Glabella: 1, prot. occ. ext.: 0, fossa canina: 1, spina nas. ant.: 2, alv. progn.: 1. Varratsontok.

d. *sír*: Lelt. sz. 2237. Maturus nő. — Agykoponya mesokran (77,9), chamaekran, tapeinokran, stenometop, euenkephal. Arckoponya mesoprosop (87,9), mesen, hypsikonch (89,5), chamaerrhin, orthognath. Termet: 146 cm, alacsony. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 2, alv. progn.: 3. Taxon: gracilis mediterrán (m).

e. *sír*: Lelt. sz. 2238. Senilis nő. — Agykoponya mesokran (76,8). Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 0. Nyakszirt kúpos.

f. *sír*: Lelt. sz. 2239. Juvenis. — Agykoponya mesokran (78,6), hypsikran, akrokran, stenometop. Norma verticalisban pentagonoid (plagiokephal). Glabella: 1, prot. occ. ext.: 0.

g. *sír*: Lelt. sz. 2240. Maturus nő. — Agykoponya mesokran (75,0), orthokran, metriokran, eurymetop, oligenkephal. Arckoponya euryprosop (80,9), mesen, hypsikonch (91,9), mesorrhin, mesognath. Termet: 155 cm, közepes. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 0, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 1, alv. progn.: 1. Taxon: gracilis mediterrán (m).

h. *sír*: Lelt. sz. 2241. Maturus-senilis férfi. — Agykoponya mesokran (75,5), orthokran, metriokran, metriometop, euenkephal. Arckoponya euryprosop (83,6), mesen, hypsikonch (85,0), mesorrhin, brachystaphylin, orthognath. Termet: 159 cm, alacsony. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 2, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 3, alv. progn. 1. Lambdatáji lapultság, kúpos nyakszirt. Taxon: cromagnoid-B — mongoloid (urali), (crB-u).

i. *sír*: Lelt. sz. 2242. Maturus férfi. — Agykoponya dolichokran (74,3), orthokran, metriokran, eurymetop, euenkephal. Arckoponya euryprosop (83,4), euryen, chamaekonch (70,8), mesorrhin, mesognath. Termet: 169 cm, nagy-

² Technikai okok miatt célszerűnek látszott a leleteket hármastársaságban fel dolgozni.

közepes. Norma verticalisban ovoid. Glabella: 3, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 3, alv. progn.: 2. Taxon: cromagnoid-A — nordoid (crA-n).

j. sír: Lelt. sz. 2243. Maturus nő. — Agykoponya mesokran (79,6), hypsikran, metriokran, metriometop, euenkephal. Arckoponya leptoprosop (91,1), lepten, hypsikonch (92,1), leptorrhin, leptostaphylin, mesognath. Az arckoponya nagymértékben asszimetrikus, jobbra elferdült. Termet: 160 cm, magas. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, alv. progn.: 3. Taxon: atlantomediterrán (am).

k. sír: Lelt. sz. 2244. Maturus férfi. — Agykoponya hyperbrachykran (86,6), orthokran, tapeinokran, stenometop, aristenkephal. Arckoponya euryprosop (82,9), euryen, mesokonch (76,7), chamaerrhin, brachystaphylin, orthognath. Termet: 165 cm, közepes. Norma verticalisban pentagonoid (plagiokephal). Glabella: 2, prot. occ. ext.: 2, fossa canina: 2, spina nas. ant.: 3, alv. progn.: 1. Taxon: cromagnoid-B — turanoid (crB-t).

l. sír: Lelt. sz. 2245. Maturus-senilis nő. — Agykoponya brachykran (84,8), hypsikran, tapeinokran, stenometop, aristenkephal. Arckoponya mesoprosop (88,0), mesen, mesokonch (82,5), orthognath. Termet: 152 cm, kisközepes. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 0, fossa canina: 2, spina nas. ant.: 2, alv. progn.: 1. Taxon: alpi (a).

m. sír: Lelt. sz. 2246. Infantia II. — Agykoponya ultrabrachykran (90,1). Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1. Sutura metopica.

n. sír: Lelt. sz. 2247. Senilis férfi. — Agykoponya hyperbrachykran (87,8), metriometop. Norma verticalisban szferoid (plagiokephal). Glabella: 2, prot. occ. ext.: 2.

o. sír: Lelt. sz. 2248. Juvenis. — Nem mérhető.

II. Kübekháza-Újtelep

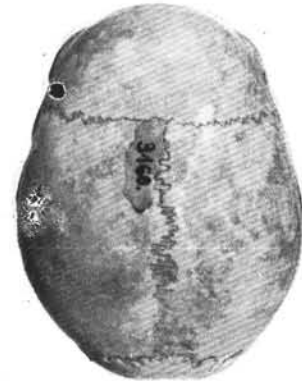
A vizsgálati anyag jó megtartású. Az elhalálozási kor az előbbi temető-részlegénél alacsonyabb. A leletek között 7 férfi, 4 nő és 2 fiataikorú (Infantia I. és Juvenis) vázmaradványai találhatóak. A 2. sírban kettős temetkezés volt, egy adultus nő és egy csecsemő csontváza került felszínre a sírból. Valószínűleg szülés közben bekövetkezett halálesetről tanúskodik. Taxonómiai elemzésre 8 koponya volt alkalmas, 4 sírből nem került elő koponya.

1. sír: Lelt. sz. 3157. Maturus férfi. — Agykoponya eurymetop (plagiokephal). Arckoponya mesoprosop (87,2), mesen, mesorrhin, leptostaphylin. Termet 162 cm, kisközepes. Fossa canina: 1, alv. progn.: 2. Taxon: mediterrán — nordoid (m-n).

2. sír: Lelt. sz. 3158. Adultus nő. — Agykoponya mesokran (78,9), hypsikran, metriokran, eurymetop, aristenkephal. Arckoponya euryprosop (83,3), mesen, chamaekonch (72,5), mesorrhin, brachystaphylin, mesognath. Termet: 153 cm, közepes. Norma verticalisban pentagonoid (plagiokephal). Glabella: 2, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 3, alv. progn.: 2. Baloldali os epiptericum, jobb alsó caninus kétgyökerű. Taxon: gracilis mediterrán — cromagnoid-A (m-crA).

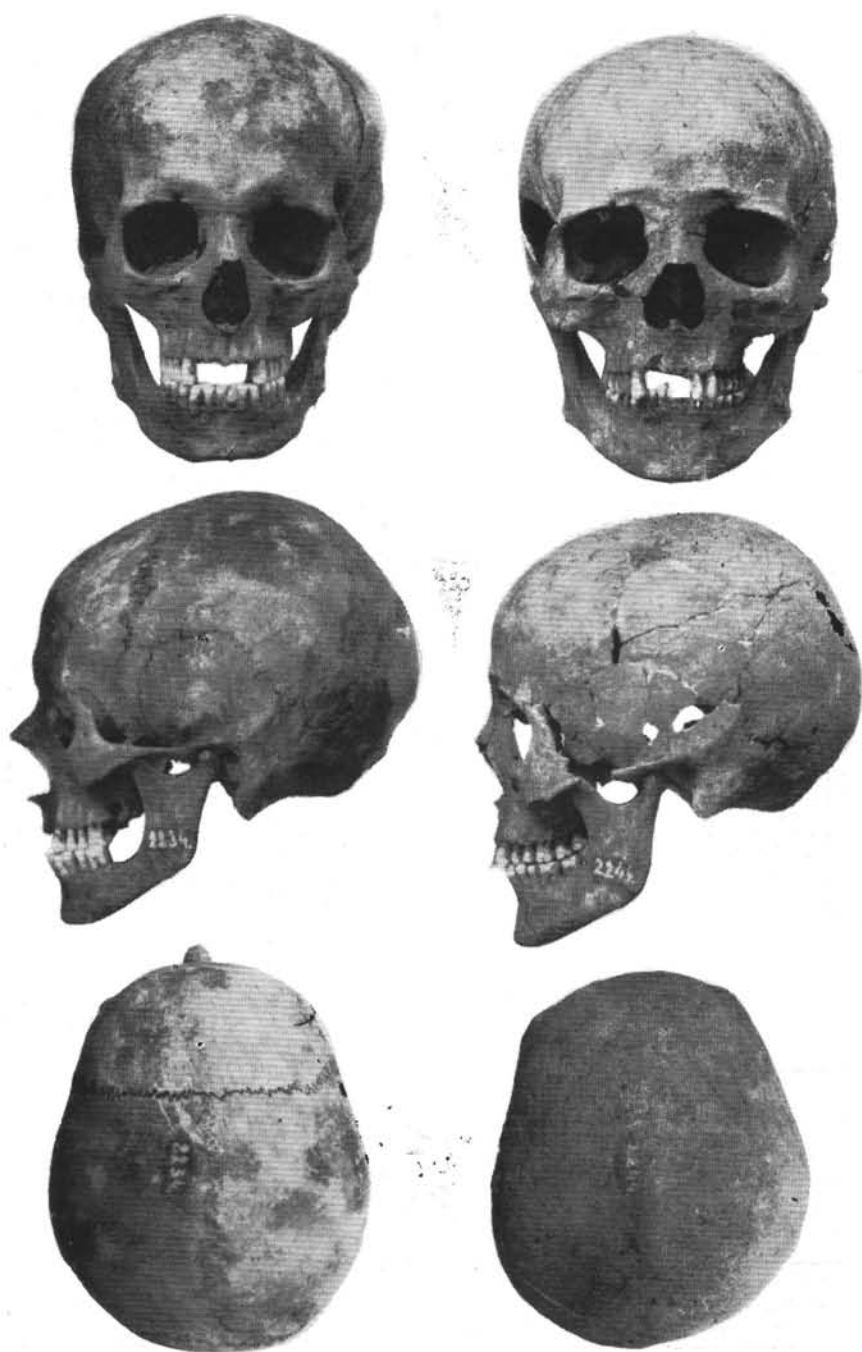
2a. sír: Lelt. sz. 3159. Infantia I. — Csecsemő csontmaradványai.

3. sír: Lelt. sz. 3160. Adultus nő. — Agykoponya mesokran (75,8), orthokran, metriokran, eurymetop, euenkephal. Arckoponya leptoprosop (92,9),

Kübekháza-Újtelep
Lelt. sz. 3158. Adultus nő gracilis
mediterrán — cromagnoid-A

Kübekháza-Újtelep
Lelt. sz. 3160. Adultus nő nordoid

Hódmezővásárhely-Nagysziget
Lelt. sz. 2234. Maturus férfi armenoid

Hódmezővásárhely-Nagysziget
Lelt. sz. 2244. Maturus férfi cromagnoid-B
— turanoid

mesen, mesokonch (81,6), chamaerrhin, leptostaphylin, orthognath. Termet: 160 cm, magas. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 2, prot. occ. ext.: 0, fossa canina: 4, spina nas. ant.: 2, alv. progn.: 1. Taxon: nordoid (n).

4. *sír*: Lelt. sz. 3161. Juvenis. — Arckoponya hyperleptoprosop (95,4), lepten, hypsikonch (90,7), leptorrhin, brachystaphylin. Plagiokephal. Glabella: 1, prot. acc. ext.: 1, fossa canina: 1, alv. progn.: 2. Taxon: turanid (t).

5. *sír*: Lelt. sz. 3162. Juvenis-adultus nő. — Agykoponya mesokran (77,6), chamaekran, tapeinokran, eurymetop, euenkephal. Arckoponya hypereuryprosop (78,9), euryen, mesokonch (81,6), chamaerrhin, mesognath. Termet: 151 cm, kisközepes. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 1, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 3, alv. progn.: 2. Varratcsontok. Taxon: gracilis mediterrán — cromagnoid-B (m-crB).

6. *sír*: Lelt. sz. 3163. Senilis férfi. — Agykoponya brachykran (80,0), orthokran, tapeinokran, eurymetop, euenkephal. Termet: 157 cm, alacsony. Norma verticalisban ellipszoid. Glabella: 3, prot. occ. ext.: 2, fossa canina: 2. Taxon: cromagnoid-C — turanoid (?), (crC-t).

7. *sír*: Lelt. sz. 3164. Adultus nő. — Termet: 152 cm, kisközepes.

8. *sír*: Lelt. sz. 3165. Maturus-senilis férfi. — Agykoponya dolichokran (71,6), orthokran, akrokran, eurymetop, oligenkephal. Arckoponya mesoprosop (86,7), chamaekonch (75,6), mesorrhin. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 3, prot. occ. ext.: 1, fossa canina: 2. Taxon: nordoid (n).

9. *sír*: Lelt. sz. 3166. Felnőtt férfi hiányos váztöredékei.

10. *sír*: Lelt. sz. 3167. Maturus férfi. — Termet: 168 cm, nagyközepes.

11. *sír*: Lelt. sz. 3168. Maturus férfi. — Termet: 162 cm, kisközepes.

12. *sír*: Lelt. sz. 3169. Adultus férfi. — Agykoponya dolichokran (74,2), orthokran, metriokran, metriometop, euenkephal. Arckoponya leptoprosop (90,8), mesen, hypsikonch (86,1), mesorrhin, brachystaphylin, orthognath. Termet: 163 cm, kisközepes. Norma verticalisban pentagonoid. Glabella: 3, prot. occ. ext.: 2, fossa canina: 3, spina nas. ant.: 4, alv. progn.: 2. Taxon: atlantomediterrán (am).

A két temetőrészeg taxonómiai elemzésének eredményét — melynek ellenőrzéséért Lipták Pálnak ezúton mondunk köszönetet — az alábbiakban foglalhatjuk össze:

Taxon	Férfiak		Nők		Összes
	Hmvhely	Kübekháza	Hmvhely	Kübekháza	
Gracilis med.	1	1	1	2	5
Atlantomed.	—	1	1	—	2
Cromagnoid-A	1	—	—	—	1
Cromagnoid-B	2	—	—	—	2
Cromagnoid-C	—	1	—	—	1
Armenoid	1	—	—	—	1
Alpi	—	—	1	—	1
Nordoid	—	1	—	1	2
Turanid	—	1	—	—	1

A korábban publikált nagyobb délföldi Árpád-kori szériákhoz (Lipták—Farkas, 1962; 1967a; 1967b) viszonyítva a nagyszigeti és kübekházi leletek együttes taxonómiai képe csekély eltérést mutat. Itt ugyanis a nordoid elem háttérbe szorul. A mediterránok és cromagnoidok a vártnál (Farkas—Lipták, 1967) nagyobb százalékban mutathatók ki. Ilyen vonatkozásban a kerpusztai temetővel (Lipták, 1953) mutatkozik a legnagyobb hasonlóság. Ugyancsak a vártnál gyakoribb a mongoloid elem jelenléte is, hiszen a 16 taxonómiailag elemzett koponya közül egy határozottan turanid, míg három az europid túlsúly mellett mongoloid vonásokat is mutat.

A két temetőrészleg taxonómiai szempontból szintén eltér egymástól. A nagyszigeti temetőben gyakoribb a cromagnoid elem előfordulása, mint a kübekháziban, és ez a kis széria ilyen tekintetben még nagyobb hasonlóságot mutat a kerpusztai temetővel.

Feltűnő, hogy a 7 mediterránnak meghatározott lelet közül ötnél melléklet volt, míg a 4 cromagnoid közül csak egynél. Az europomongolid elemeket képviselő leletek közül csak a turanid váz mellett találtak vaskést. Az északi és cromagnoid-B, valamint cromagnoid-C rasszokhoz sorolható koponyák sírjaiban melléklet nem volt. Ugyancsak említésre méltó, hogy a kübekházi négy lovassír közül háromnál hiányzik a koponya.

A nemek szerinti megoszlás alapján a nagyszigeti és kübekházi szériák a délföldi Árpád-kori temetők közül a szatymazihoz állnak a legközelebb.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a leletek kis száma miatt teljesen reális képet nem alkothatunk e két Árpád-kori temetőről, mégis úgy tűnik, hogy ezek a délföldi hasonló korú temetőktől bizonyos tekintetben eltérnek. Mivel a legnagyobb hasonlóságot a kerpusztai temetővel mutatják, így jogunk van feltételezni azt, hogy mindkét széria magyar köznépi temetőből származik.

Irodalom

- Bálint, A. 1962: Kübekháza-Újtelep 483. Jelentés a kübekházi leletmentésről. = Arch. Ért. 89. 266.
- Farkas, Gy.—Lipták, P. 1967: Über die Anthropologie der Bevölkerung des südlichen Teils der ungarischen Tiefebene in der Arpadenzeit. = MFME. Szeged. 1966—67. évi kötet. 135—141.
- Gazdapusztai, Gy. 1958: Hódmezővásárhely-Nagysziget. Jelentés a nagyszigeti leletmentésről. = Arch. Ért. 85. 207.
- Gazdapusztai, Gy. 1959: Hódmezővásárhely-Nagysziget. Jelentés a nagyszigeti leletmentésről. = Arch. Ért. 86. 209.
- Lipták, P. 1953: L'analyse typologique de la population de Képuszta au Moyen age. = Acta Arch. Hung. 3. 331.
- Lipták, P.—Farkas, Gy. 1962: Anthropological Analysis of the Arpadian Age Population of Orosháza-Rákóczi telep. = Acta Biol. Szeged. 8. 1—4. 221—236.
- Lipták, P.—Farkas, Gy. 1967a: A Békés-Povádzúgi őskori és 10—12. századi temető csontvázanyagának embertani vizsgálata. = Anthr. Közlem. 11. 3—4. 127—161.
- Lipták, P.—Farkas, Gy. 1967b: Anthropological Examination of the Arpadian Age Population of Szatymaz (10th to 12th centuries). = Acta Biol. Szeged. 13. 1—2. 71—119.

AUSWERTUNG DER VON HÓDMEZÓVÁSÁRHELY-NAGYSZIGET UND KÜBEKHÁZA-ÚJTELEP STAMMENDEN ANTHROPOLOGISCHEN FUNDE

von

Gy. Farkas—E. Lotterhof—A. B. Marcsik

Die Verfasser haben insgesamt 28 Skelette der Gräberfelder von Kübekháza-Újtelep (in der Nähe von Szeged, Südungarn) und von Hódmezővásárhely-Nagysziget aus dem 10. bzw. 10—11. Jahrhundert anthropologisch untersucht.

Es wurde festgestellt, dass hauptsächlich die Rassen, die mit der Lipták-Methode als Mediterraner und Cromagnoider zu bestimmen sind, in beiden Gräberfeldern erschienen sind. Unter den 16 taxonomisch analysierten Schädeln war ein Schädel Europomngoloider (Turanoïder) bestimmt, weitere drei Schädel wiesen ebenfalls mongoloide Züge auf.

Auf Grund der erschlossenen Funde ähneln beide Gräberfelder, aus taxonomischer Hinsicht, der in Képuszta (Süd-Transdanubien) zutage gekommenen Funden der ungarischen Gräberfelder des gemeinen Volkes am meisten.

Archäologische Beilagen wurden vor allem neben den als Mediterraner bestimmten Funden gefunden. Unter den vier Gräbern von Pferdebestattung von Kübekháza fehlten die Schädel aus drei.

Die Verfasser sind zur Feststellung gekommen, dass die Funde aller Wahrscheinlichkeit nach aus zwei Gräberfelder des gemeinen Volkes stammen.